

Natuurlijk stelt dit boek de lezer in staat tot een (hernieuwde) kennismaking met het ondanks alles intrigerende denken van Girard en heeft het verder de verdienste te doen nadenken over het eigene en waardevolle van het christendom. De filosofie van Nietzsche wordt echter op een gewelddadige manier verminkt. De namen in de ondertitel zouden dan ook beter van plaats worden verwisseld. Er is geen register, ook geen bibliografie. De voetnoten staan helaas achteraan.

Philippe LEPERS

Noot

¹De 'KSA' is de door Colli en Montinari in vijftien delen uitgegeven *Kritische Studienausgabe*. De KGW is de door dezelfde mensen opgestarte *Kritische Gesamtausgabe*.

* * *

ATHEÏSME

Christian Van Kerkckhove (ed.), *Wat met God?*, Antwerpen, Humanistische Vrijzinnige Dienst, 2000, 2de herz. Druk, 227 blz., 19 €, ISBN 90 74174 02 7.

Dit boek is in een zekere zin geen recensie in dit tijdschrift waard. Daar zijn verschillende redenen voor. De eerste wordt door Diderik Batens, een van de medeauteurs, zelf verwoord: "Wie zijn eigen opvattingen kritisch in vraag wil stellen, moet de confrontatie aangaan met sterke tegenstanders. En precies dat gebeurt in dit boek niet. ... de 'gelovigen' die hier aan bod komen zijn, met alle respect voor hun *opvattingen* geen degelijke theologen" (p. 139-140). Dit betekent niet dat elk persoonlijk relaas a priori filosofisch oninteressant is. Heel wat autobiografieën en dagboeken van grote persoonlijkheden bewijzen het tegendeel. Maar ook dit soort literatuur valt in *Wat met God?* haast niet te vinden. Bovendien is het duidelijk hoe de meeste vrijzinnigen blijven steken in een zeer enge opvatting van rationaliteit en kennis. Zij verwonderen er zich blijkbaar niet over hoe hun logica van de rigide argumentatie telkens weer een zeer brede waaier van standpunten oplevert, net zoals ze gemakshalve voorbijgaan aan het feit dat godsdiensten nooit de dogmatische eenvormigheid hebben vertoond waarvan zij ze zo graag beschuldigen.

Het is niet zo dat er in deze bundel geen waardevolle gedachten te vinden zijn, maar ze worden nergens op een bevredigende manier uitgewerkt. In het zeker niet oninteressante, maar nogal stroef geschreven artikel van Hubert Dethier over nihilisme haalt de auteur bijvoorbeeld de belangrijke vraag aan of het verdwijnen van God nog wel toelaat een moraal te handhaven, een probleem dat tot de meeste auteurs niet eens is doorgedrongen. Dethiers oplossing luidt: "de opvoeding tot echte zelfstandigheid, tot rijpheid en openheid van oordeel, waarbij iemand geen enkele illusie meer nodig heeft" (p. 136). Verderop waarschuwt Ludo Abicht echter: "hoe verdedigt men zich tegen een

doorgedreven subjectivisme en een tot in het extreme doorgedreven *Situationsethik?*" (p. 207). Ik zou daaraan toevoegen dat het niet voor iedereen zomaar duidelijk zal zijn hoe de vrijheid gehandhaafd kan blijven wanneer we het bevel overdragen aan de rede. De bezinning over dit soort voor het atheïsme voor de hand liggende vragen, staat blijkbaar nog in de kinderschoenen.

Natuurlijk wordt sinds Apostel en Kruithof (die in dit boek zijn ideeën op een toegankelijke manier samenvat) ook nagedacht over de mogelijkheid van atheïstische religiositeit, maar ook hier is een diepgaande discussie nog niet begonnen. Het is merkwaardig dat Willem Elias eerst de draak steekt met Apostels ideeën over religie en rituelen, daarna de mogelijkheid van een atheïstische religie vanuit de etymologie naïefweg maar radicaal verwerpt en dan ten slotte schrijft: "We menen dat ook het ongelooft nood heeft aan belijdenis om levendig te blijven. Tot de cultusvoorwerpen van een dergelijke atheïstische religiositeit behoort een deel van de hedendaagse kunst" (p. 197).

Bij de problematiek van de wereldbeelden, die vanzelfsprekend ook opduikt, mis ik nog steeds de discussie met de bedenkingen dat 1. Een wereldbeeld per definitie nooit gekozen of geconstrueerd kan worden omdat dit al een wereldbeeld veronderstelt (cf. Wittgenstein) en 2. Het begrip 'wereldbeeld' zelf al typisch is voor een bepaalde tijd (Heidegger).

Wat mij ook bevreemdt is het feit dat we nergens een discussie aantreffen met filosofen als Gabriel Marcel of René Girard. Else Walravens heeft het even over Pascal, Kierkegaard en Levinas, maar diept dit helaas niet uit (p. 89-90). En Hubert Dethier schrijft dat er voor de Deen zelfs geen God meer was, alleen een Bedrieger (p. 127).

Interessanter wordt het wanneer zo'n rationele discussie wél wordt aangegaan, met christelijke theologen zoals Jef De Kesel en Harry Kuitert bijvoorbeeld. Dat doet Diderik Batens. Ik stel hem voor de volgende keer ook het eerste (kentheoretische) hoofdstuk uit 'Gerechtigheid en liefde' van Schillebeeckx aan te pakken. Ik begrijp bovendien niet waarom hij de agnostici zo genadeloos behandelt en 'tot slot' bekennt: "Ik weet dat mijn kennis en inzichten beperkt zijn, en dat de kennis en inzichten van mensen in de toekomst grondig kunnen (en zullen) worden gewijzigd" (p. 169). Het is mij evenmin duidelijk waarom niemand zich waagt aan een debat met Hans Küngs *Existiert Gott?* En kent dan werkelijk niemand van de auteurs de manier waarop de taalanalyse het schijndilemma almacht-algoedheid heeft opgelost?

Er blijft voor de vrijzinnigen dus nog heel wat denkwerk over. Misschien kan dat tot een nieuw boek leiden, maar dan liefst behoorlijk ingebonden en met een kaft die van enige smaak getuigt.

Philippe LEPERS

* * *